

podnikatelský celek s těmito popudovými silami hospodařiti nebo-li jinými slovy, jak dovede ovládati podnikatelský pud.

V době deprese bývá rozhodující okolností pro oživení podnikavosti nízký úvěrový úrok a nízké ceny jsou nejběžnějšími rozněcovateli podnikavosti, vydatně podněcující obrát ke konjunktře. V poslední době zvláště jest zdůrazňováno, že velký význam pro oživení hospodářského ruchu může mít rozsáhlá investiční činnost státu a veřejných svazků. Vydatná léčivost investiční činnosti v době krise nebo deprese předpokládá však trvalou politiku investiční, t. j. plánovitou přípravu rozsáhlých investic pro doby tísně v dobách prosperity. Úspěšná politika investiční vyžaduje především včasné tvoření finančních úspor pro investiční účely.

III.

Pokud středem hospodářského jednání zůstává podnikatel v kapitalistickém smyslu slova, není možno úplně zabrániti periodicky se dostavujícím krisím s jejich zhoubnými sociálními otřesy. Za tohoto stavu je toliko možno uvnitř každého státu záměrnými vnějšími zásahy státní moci průběh krise mírniti. Při dokonalejší mezinárodní úpravě hospodářských vztahů bylo by ovšem možno i za kapitalistického hospodaření působiti také na oddalování příchodu krise a na délku jejich trvání. Ale doposud mezinárodní regulace hospodářských vztahů je příliš nedokonalá, aby bylo možno očekávati od ní pronikavějšího vnějšího vlivu na vznik a trvání krise.

Pozoruhodno je, že také uvnitř hospodářského života vynořují se v poválečné době zjevy, které slibují rostoucí vliv na trvání a průběh krise. Roste totiž po světové válce velmi výrazně znalost hospodářského života, na jejímž podkladě projevuje se u podnikatelů větší předvídatost a záměrnost jednání, než tomu bylo před válkou. Tento potěšitelný zjev umožňuje v první řadě prohlubovaná a rozšiřovaná statistická služba, soustavné studium konjunktur, soustředěné ve zvláštních, většinou samostatných institucích, které výsledky své práce pravidelně publikují a činí tak známými hospodářské veřejnosti. Zdokonaluje se zároveň soukromá i oficiální informační služba o zahraničních trzích atd. Tyto zjevy usnadňují podnikatelům umenšovati jejich risiko a přispívají tak k větší pravidelnosti hospodářského vývoje. Skýtají možnost zmenšení konjunkturálních výkyvů, ale nikdy nebude jejich působivost tak úspěšná, aby bylo možno očekávati od těchto zjevů odstranění krise. Bylo by sice ideální dosáhnouti pravidelného, bezkonjunkturního stavu hospodářského života, prostého škodlivých reflexů sociálních, avšak nebude-li změněna zároveň základní forma současného hospodářství — kapitalistické hospodaření — není možno tohoto ideálního stavu dosáhnouti.

FRANT. MODRÁČEK:

PROBLÉMY HOSPODÁŘSKÉ DEMOKRACIE.

Demokratisace volebních řádů, která zastupitelské sbory veřejných institucí vydala do rukou velké massy, přibližuje nás době, kdy strany opírající se o dělnictvo a vrstvy mu blízké stanou se rozhodující mocí ve státě i v samosprávě. Viditelnou toho předzvěstí jsou dočasné vlády utvořené ze zástupců dělnictva nebo v nichž zástupci dělnictva obsadili hlavní ministerstva, jakož i řada velkých a malých měst, v jejichž správách dělnické strany mají většinu.

Vývojem tím přicházejí instituce politické do sporu s danými formami hospodářskými, v nichž právě ta massa, která stále větší měrou uplatňuje svůj vliv v politických institucích, nalézá se v poměru podřízeném. Utkávají se spolu dva rozdílné principy společenské organizace představující odporující si zájmy: princip demokratický v politice s principem monarchistickým a oligarchickým v hospodaření. Národní život dostává jaksi dvě osy otáčející se každá jiným směrem. Znamená to s hlediska historického, že ocítáme se v nové periodě společenského dualismu, obdobné zašlé periodě řádu zpola

feudálního a zcela městského, kdy rovněž dva protichůdně organizační principy utkávaly se v boji, dokud městský princip nezvítězil.

Již dnes pozorujeme ve všech moderních státech více méně kritické důsledky tohoto rozdělení. Vidíme, jak pod tlakem lidových mas je veřejná správa nucena zavádět různé reformy a podrobovat majetné třídy povinnostem jichž dříve neznaly a jež vzbuzují u nich hlubokou nespokojenost, vidíme, jak vlivem demokraticismu vrůstají den co den veřejné úkoly a znásobují veřejná břemena, jež nižší třídy usilují převaliti na vyšší a tyto opět na všechny obyvatele, jak volby do sborů zákonodárných a samosprávných stávají se stále zuřivějšími zápasy o moc mezi stranami socialistickými a občanskými. U nás vymohly si občanské strany obmezení samosprávných přírážek k přímým daním, aby zabránily tomu, by v obcích, kde rozhodují dělnické strany, nebyly na ně převalovány vzrůstající výdaje. V celé řadě zemí podporují majetné třídy zjevně strany, usilující o změnu ústavy ve smyslu reakčním. Skoro ve všech poválečných demokraciích straší předtucha státního převratu zleva i zprava, nasvědčující tomu, že národní život dostal se do povážlivého pohybu.

Kdo má oči, vidí, že jediným možným východiskem z tohoto kritického stavu bylo by přizpůsobení forem hospodářského života demokratickému duchu doby. Volá to zkrátka po demokratisaci hospodářského řádu, aby jeden princip a jeden zájem spojoval oba obory společenského života: politický a hospodářský. Teoreticky je to problém jednoduchý, jeho řešení je samozřejmé; po stránce praktické je však neobyčejně složitý a obtížný.

Jsou to vlastně dva problémy — exekutivní a funkcionální: exekutivním myslím otázku provedení, funkcionálním, jak osvědčil by se demokratický řád hospodářský v praxi.

Pro ty, kdož si společenský a hospodářský život představují tak nesmírně jednoduše jako socialisté staré školy, jejichž význačným mluvčím byl Karel Marx, neexistuje vlastně ani jeden, ani druhý problém. Soukromohospodářský řád se prostě zruší či odstraní politickým zásahem pracujících mas a věci pak poběží a budou se utvářeti samy sebou co nejlépe. Ale tak jednoduché to není a nebude.

Předně nejsou a nebudou nikdy výroba a majetek tak koncentrovány, jak to vykládá tato teorie, aby na jedné straně zbyl nepatrný počet kapitalistických magnátů a na druhé straně samý proletát. Proto nedá se mysliti, že by nějaký byrokratický aparát mohl bez katastrofálních následků prostě uchopit hospodářský život do svých rukou a jej ovládnouti. Za druhé zapomíná se, že hospodářské řády nejsou mechanickými výtvoři, aby se daly bourati a stavěti jako činžovní domy nebo utvářeti jako těsto pekaře. Každý hospodářský řád je výrostkem nejen věcných poměrů, ale i určitého kulturního a psychologického stavu dotyčné společnosti, vyrůstá i z duše národa. A nemůže býti jiný nežli je, dokud duše národa se nezmění, dokud nevytvoří se nové kulturně psychologické podmínky.

Konstatujíc poslední faktum, dospíváme k nejdůležitějšímu předpokladu hospodářské demokracie, k momentu duchovnímu, jimž se hlavně budeme zabývat.

Vyžaduje-li politická demokracie pokročilé kultury národa, vyvinutého smyslu pro veřejný zájem v obyvatelstvu, nemá-li dříve nebo později ztroskotati a ustoupiti různým diktaturám, jak to vidíme dnes v několika evropských zemích, jest hospodářská demokracie zřízením ještě mnohem těžším, složitějším a odpovědnějším. Podstatný rozdíl mezi politickou a hospodářskou demokracií, pokud se toho týče, jest tento: V politické demokracii správu věcí vykonává byrokracie jako za jiných politických systémů, jen s tím rozdílem, že je pod kontrolou zvolenců občanstva a že musí se řídit jejich směrnicemi. Lid sám účastňuje se veřejných záležitostí jen nepřímo, a to jen ve volbách svým hlasováním; jinak jest od veřejné správy oddělen a stará se sám o sebe, jak to dovede. V hospodářské demokracii naproti tomu je lid aktivní součástíkou a součinitelem organizace, je s ní nerozlučně spojen svým materiálním životem jako výrobce i jako konsument: jeho pracovní postavení, jeho výkon a odměna za výkon, jeho skýva denního chleba — vše je určováno volenou hospodářskou správou, která jej zaměstnává a podrobuje své disciplině.

Víme-li, jak neobyčejně citlivý je hospodářský organismus, jak poměrně nepatrné poruchy mohou

v něm způsobiti vážné následky, jak ohromnou úlohu právě v hospodářském životě hrají materiální a existenční zájmy, jež hospodářské demokracii přísluší ukájeti, organisovati a disciplinovati, pochopíme snadno, jak nesmírnou odpovědnost klade hospodářská demokracie na lidovou masu, již dává právo rozhodovati o hospodářském provozu a jeho výsledcích. Postačí, aby lidovou masu ovládla demagogická strana — a o tu v demokracii není nikdy nouze — aby volby přivedly do správy podniků lidí neschopné, sobecké nebo nepoctivé aneb slabé, vyhovující různým allurám voličů, aby pracovní výkon byl slabý, neodpovídající mzdě, disciplína se uvolnila, podniky se zpolitisovaly a rozežrala je protekce, a rázem ocitne se celé hospodářské ústrojí na povážlivém svahu, vedoucím k ruině, neboť neuspokojí hospodářské potřeby obyvatelstva. Návrat do starého systému bude pak neodvratný. Snad učiní se pokus zabrániti tomu zavedením hospodářské diktatury, podporované strašlivým terorem jako v sovětském Rusku, ale to zarazí zpětný proces toliko na chvíli.

Hospodářskou demokracii lze si představití ve dvou formách: ve formě státního (a obecního) kolektivismu a ve formě družstevní. Obě formy jsou již prakticky vyzkoušeny a možno tudíž pronášeti o nich soud s toho hlediska, jak by se osvědčily jako systémy hospodářského řádu. Agitace socialistická podtrhává, jak známo, státní kolektivismus jako ideál socialismu. Ale právě tato forma vykazuje již dnes vážné závady. Zpravidla trpí dvěma zly, která se nedají odstraniti ani v budoucnu: přílišným a těžkopádným byrokratismem a politickými vlivy. Stejnou měrou platí to též o podnicích obecních a veřejných vůbec.

Československá republika jest vedle sovětského Ruska státem, v němž státní kolektivismus je nejvíce rozšířen. Kromě pošt, železnic, tabákových továren, soli je republika majitelkou dolů, železáren, lázní a jiných podniků a ohromných latifundií zemědělských a lesních. Ačkolí tyto podniky v posledních letech vykazují lepší výsledky nežli dříve, přinášejí státní pokladně, nepočítáme-li s finančními monopoly, velmi málo. Podle závěrečného účtu státního hospodářství za rok 1928, sestaveného nejvyšším účetním kontrolním úřadem, činil zisk všech státních podniků okrouhle 1.785 milionů Kč, leč z obnosu toho připadalo na tabákový monopol a loterii 1.209 mil. Kč. Největší státní podniky, pošty a železnice, vykazaly dohromady toliko 430 mil. Kč přebytku, jenž však celý byl jim ponechán na nutné investice a k tomu stát ještě připlatil 246 mil. Celý čistý příjem, jež stát dostal ze státních podniků, odrazíme-li příjem z finančních monopolů, činil něco přes 35 milionů. Je pravda, že státní podniky (železnice a pošty) přispěly toho roku na zúrokování a úmor státního dluhu 379 milionů; ale to je jen nepatrný pakatel na zúrokování a úmor investovaného v nich kapitálu, který tvoří podstatnou část státního dluhu.

Při tom jsou československé státní podniky poměrně výnosné u srovnání se státními podniky jiných zemí, jako Rakouska, Maďarska a zvláště sovětského Ruska. Jak v tomto »komunistickém« státně vypadá státní hospodaření, ukazuje výmluvně sovětský rozpočet na rok 1928/29, v němž příjmy z podniků dopravních a průmyslových, bank, dolů atd., provozovaných ve státní režii, jsou rozpočteny na 46.344 milionů Kč, kdežto výdaje na 72.313 mil. Kč, takže vychází provozní deficit skoro 26 miliard. Deficit ten je hrazen z přímých a nepřímých daní a z výpůjček — hospodářství přímo bankrotáfské.

Není proto na podiv, že ani stát ani obce nejeví v žádné z moderních zemí nějak zvláštní horlivost pro »socialisování«. Zejména se vyhýbají oborům, v nichž vládne silná konkurence. Ba zdá se, že pokrok demokracie po světové válce spíše zchladil, nežli oživil náladu pro rozšíření veřejné podnikavosti do oborů konkurenčních. Vyslovil jsem nejednou myšlenku a opakuji ji tu, že pro podnikavost veřejných institucí hodí se nejlépe podniky obecné prospěšnosti, u nichž otázka rentability přichází do druhé řady a jež proto snesou těžkopádnost a různé jiné vady veřejné správy. Myslím tím pošty, železnice, městskou dopravu, vodovody, osvětlování, opatřování pohonné energie a p. Státní monopolisace vši nebo valné části národní výroby a směny nebyla by nikterak obrozením hospodářského života ani nepovznesla by blahobyť obyvatelstva; dusila by příliš iniciativu a vynalézavost, nejcennější vzpruhy hospodářského a technického pokroku. Je čirou ilusí, chtíti nahradit snaživost statisíců nebo

milionů byrokratickým aparátem veřejné správy, v němž všechno je reglementováno a spoutáno úředními šimly a kompetencemi.

Ostatně vzpouzí se takovému pomýšlení moderní vývojové hledisko, jež vylučuje byrokratickou výrobu hospodářských řádů. Ve smyslu zákonů sociologických je hospodářská demokratisace myslitelná především jako organický proces hospodářského života samého, jako automatický vzrůst a rozvoj nových forem z jeho vlastního prostředí, vyvěrající z vývojových zdrojů a podmínek celé kulturní epochy. Pro tento organický a vývojový proces máme jedinou formu: *družstevní*. V důsledku toho nutno si hospodářskou demokratisaci představovati spíše nebo především jako postupné *sdrůžstevňování* národního hospodaření, uskutečňující se vedle veřejné moci i když nikoliv bez jejího vlivu. Tento proces může se dítí dvojí cestou: rozvojem svépomocného družstevnictví a pronikáním principů družstevních do podniků soukromokapitalistických.

Forma družstevní má vůči veřejným podnikům tu přednost, že je volnější a neruší důležité morální zásady zdravého hospodářského života: osobní zájem na zdaru podniku a materiální odpovědnost a risiko účastníků. Je tedy způsobilější, aby tvořila vlastní typ hospodářské demokracie, nežli podniky veřejných institucí. Nemůžeme však přisvědčiti visonářství oněch družstevních ideologů, kteří unášení jsouce fenomenálním rozmachem družstevnictví v posledních desítiletích, mají za to, že družstevní hnutí jednou vytlučí samo svou soutěží kapitalistické formy se světa. Důvody, jež proti tomu mluví, jsou několikeré. Především jest mítí na zřeteli, že největší počet družstev představuje pomocné formy soukromého hospodářství, neznamená tudíž negaci nynějšího řádu. Kromě toho jest jejich ústava namnoze kapitalistická. Ona pak část družstev, představující skutečné novotvary, principiálně odlišné od kapitalismu, jako jsou spolky konsumní a výrobní družstva dělnická, naráží na určité překážky, jež staví se v cestu jejich neobmezenému rozvoji. Konsumním spolkům čelí mocně obchodní velkopodniky (bazary) svými levnými prodejními cenami a ohromným výběrem zboží, dále zúžuje pole jejich rozvoje jejich vlastní organizace, kteráž se dá těžko přizpůsobiti všem obchodním a výrobním úkolům. Výrobní družstva dělnická jsou pak a budou příliš chudá, nežli aby se mohla vážně uplatnit v technické a trhové konkurenci s výrobou kapitalistickou, kromě toho vadí jejich rozvoji družstevní nevyspělost dělnictva, o níž bude ještě promluveno.

Úvahy takové přivádějí nás samoděk na myšlenku, že hospodářská demokracie v národním rozsahu je možná jedině za předpokladu, když demokratisační proces, jemuž razí cestu t. zv. státní a municipální socialismus a družstevní hnutí, bude doplněn a provázen samovolným přetvořováním kapitalistických závodů v útvary družstevního charakteru. Není to nikterak myšlenka fantastická. Mámeť již příklady i toho druhu, nikoli sice u nás, nýbrž v jiných zemích — v Anglii, ve Francii, Americe i v Německu. Jsou to závody s t. zv. dělnickým podílnictvím čili akcionářstvím; jednotlivé z nich přetvořily se docela ve skutečná družstva. Leč to jsou počátky tak skromné, že kdybychom měli podle nich soudit o demokratisaci hospodářského života, byly by naše vyhlídky velmi pesimistické. Uvážíme-li však, že teprve v poslední době zesilují v politickém zřízení zmíněné tendence, jež veřejnou moc čím dále tím více zahrocují proti danému hospodářskému řádu, je pravděpodobno, ne-li jisto, že trvalý tlak veřejné moci vnutí v budoucnu demokratického ducha i soukromým podnikům, aspoň větším a na veřejné moci závislejším. Proto může býti i tato cesta k hospodářské demokracii aspoň teoreticky pojata v úvahu.

Poučení, jež nám skýtají praktické pokusy s dělnickým podílnictvím, jest velmi zajímavé. Právě ty, jež provedeny byly upřímněji a radikálněji, jasně ukazují, jak ohromnou roli hraje a hrátí bude v hospodářské demokratisaci moment psychologický a kulturní, rozumí se, že myslíme tím i na moment mravní. Není totiž jediným problémem toho druhu »socialisace« přirozený odpor majitelů a akcionářů proti dělení se zaměstnanci o zisk, vlastnictví a pravomoc, nýbrž stejně vážným, ne-li ještě vážnějším problémem je tu psycha dělnické masy, zaměstnanců samých.

V poválečných letech učinil též u nás pokus s dělnickým podílnictvím jeden moderní továrník.

Byl to Jan Pálka v Liptovském Sv. Mikuláši, který v tom smyslu zreformoval jednu ze svých koželužských továren učiniv své zaměstnance svými společníky s právy skutečně družstevními. Reforma ztroskotala. Příčiny, jimiž Pálka osvětlil svůj nezdar, možno shrnouti asi v tyto body: 1. krise koželužského průmyslu, 2. administrační a družstevní nevypěstlost a sobectví dělnictva, 3. agitace dělnické organisace.

Prvá příčina nezhatila jen pokus Pálkův. Stísněná hospodářská situace po válce přivodila zrušení dělnické účasti na zisku a podílnictví v mnoha závodech cizozemských. V Anglii upustily od toho systému i jednotlivé podniky družstevní, u nichž byl po dlouhou dobu zaveden. Dělnictvo ztratilo zájem na trvání systému, jenž mu nepřinášel žádných materiálních výhod, ježto závody pracovaly bez zisku nebo se ztrátou. Vzdávalo se ho dobrovolně v dobách nepříznivých, projevivši takto nepatrný smysl pro morální hodnotu systému, jenž je povznášel z pouhého námezdnictví.

Velmi důležitou příčinou nezdaru Pálkova a mnoha podobných pokusů byla nedostatečná vyspělost dělnictva, aby rozumělo ucházející administraci podniku, jeho technickým a obchodním potřebám a umělo ze svého středu vybrati pro úkoly podniku nejschopnější lidi. A snad nejvážnější obtíž »konstitučních dílen« — která projevila se též v případě Pálkově — tkví v tom, že dělnictvo nedovede své mzdové a pracovní zájmy podřizovati zájmům podniku, posuzujíc své postavení v továrně s hlediska příliš osobního. Právě poslední okolnost byla a je hlavním důvodem, že britská družstva přes půlstoletou agitaci a četné resoluce, přijaté na družstevních sjezdech, doporučující, aby dostalo se zaměstnancům družstev členských práv a zastoupení ve správě, jen v nepatrném počtu tomu vyhověla. Zkušenosti s tím nabyté nebyly ve všech případech nepříznivé, po jednotlivu se reforma dobře osvědčila, kde zaměstnanci s podnikem cítili a nepatřili na něj, jako by byl zřízen pro ně a nikoliv pro konsumenty. Leč nepříznivé zkušenosti až příliš potvrzovaly obavy vedoucích funkcionářů, že pustí-li zástupce svých zaměstnanců do správy, budou tu svými jednostrannými zájmy a požadavky křížiti pravidelný chod podniku a podlamovati jeho rentabilitu a disciplínu.

Také u nás projevilo se po válce hnutí ve prospěch zastoupení zaměstnanců ve správních orgánech družstevních podniků. Narazilo však rovněž na odpor vedoucích činitelů družstevních, a kde mu bylo vyhověno, neudržela se tato vymoženost dlouho. Pouze výrobní družstva dělnická praktikují zásadu, aby členové, zaměstnaní v dílně, byli voleni do správní i dozorcí rady. Mnohá z nich dokázala, že za tohoto systému mohou družstevní podniky prospívati, ale družstva taková přijímají za členy jen lidi, jež dobře znají a jimž důvěřují. Dělnická pekárna v Praze nepřijme za člena nikoho, kdo aspoň dva roky nepracoval v jejích závodech a nebyl dobře vyzkoušen. Výrobní družstva, která nejsou takto opatrná, odpykají to těžkými krisemi. Hospodářská družstva strany sociálně demokratické, utvořivší se na zabraných velkostatecích z bývalých zaměstnanců, musila býti zcentralisována a jsou řízena z pražského ústředí, jinak málo které bylo by se udrželo na živu jednak pro finanční nedostatky, ale hlavně pro nedostatek schopností a družstevní morálky u prostých těch dělníků a jejich funkcionářů. A z toho lze si snadno představití obtíže družstevní formy v podnicích, kde pracuje zaměstnanectvo nevybrané, různého vzdělání a nejrůznějších charakterů, jež zpravidla se poznávají, až když nový systém byl zaveden, neboť lid vypadá jinak v pracovním poměru, kde nemá žádných práv nežli kde práv se mu dostává.

K nezdaru Pálkovy reformy přispěla též jistou měrou nepřátelská agitace vycházející z dělnické organisace. Místo aby tato šlechetný úmysl Pálkův podporovala, vylíčila jej jako podvod kapitalistického vydřiducha zasévajíc nedůvěru proti projektu, ještě než byl v život uveden. Je najevě, že v ovzduší, kde vládne teorie třídního boje a třídní fanaticismus, nemůže se dařit podnikům, jež jsou založeny na kooperaci »práce s kapitálem«. Má-li někdy uplatnit se v kapitalistických závodech demokratisační proces v širším rozsahu, je nevyhnutelně třeba, aby názory zaměstnavatelů i dělnictva se změnily.

Odpor dělnických organisací proti dělnickému podílnictví schází se v tomto ohledu podivným způsobem na stejné linii se sobeckým odporem zaměstnavatelů. Je nejvš zajímavo, že tytéž organisace, jež příkře zamítají ideu, která dělníka chce učiniti společníkem v kapitalistických závodech, vehementně

se domáhají zavedení spolurozhodovacího práva t. zv. závodních rad či sborů dělnických důvěníků v provozu a obchodech závodů, t. j. dožadují se toho samého, co je cílem dělnického podílnictví, ale bez jakékoliv odpovědnosti dělnictva. Není snad třeba ani poznamenati, že takový požadavek vymyká se naprosto zdravé zásadě hospodářské, neboť není myslitelný žádný prosperující závod, v němž rozhodují lidé, kteří za jeho zdar nebo nezdar neodpovídají.

Jen v nejhrušších rysech načrtli jsme hlavní problémy hospodářské demokracie čili t. zv. socialisace. Ale stačilo to, aby objasněny byly překážky a obtíže této idey, o níž se mluví a píše, jakoby její uskutečnění záviselo na pouhé politické moci jedné třídy. Z toho, co jsme uvedli, poznáváme, jak vzdáleni jsme ještě hospodářského řádu, doplňujícího harmonicky politickou demokracii.

Koncentrační proces podnikový a majetkový, na němž marxistická teorie založila své naděje v brzké uskutečnění socialismu, má v tomto zřeteli mnohem menší význam a důležitost, nežli si tato představuje. Veliké kapitalistické koncerny nepřibližují nás samy o sobě více socialismu nežli střední nebo malé podniky, neboť nový hospodářský řád nevyroste ani ze strojů, ani z peněz, nýbrž z lidí. Je třeba duševního přerodu v masách lidových, změna jejich nazírání, je třeba, by se naučily chápati hospodářské potřeby a zásady, aby vypěstily se v nich družstevní charaktery a zakotvil v nich hluboko smysl pro demokratickou a hospodářskou povinnost a odpovědnost.

Zmínili jsme se o tom, že výrobní družstva dokázala, že s vybranými lidmi může hospodářský podnik demokraticky organisovaný existovati a prospívati. S vybranými lidmi. Široké masy nejsou však pro tento způsob hospodářského provozu zralé a mohou této zralosti dosáhnouti jedině vývojem a dlouhou výchovou, v níž největší úkol připadne dobré lidové škole a svépomocnému družstevnictví.

Toto průpravné stadium nelze přeskočiti žádným způsobem. Demokratisace hospodářského života bude postupovati krok za krokem, jak toho žádá zákon vývoje. Revoluce v hospodářském světě je fantomem, illusí, která může způsobit jen těžké poruchy, nikoliv zroditi něco nového a trvalého.

Z toho všeho vysvítá, že dualismus mezi politickým demokratismem a hospodářským antidemokratismem bude tvořiti delší historickou epochu, do níž jsme již oběma nohama vstoupili. Bude to doba bojů a kompromisů mezi faktory politickými a hospodářskými, mezi politickou mocí lidových mas a hospodářským řádem, pevně dosud zakotveným v duši celé společnosti. V tomto stadiu každý počín dělnictva, jenž by zasáhl nepředloženě a rušivě do nynější organisace hospodářské, bude trestán volebními neúspěchy, otřesy v politické demokracii, dočasnými reakcemi nebo diktaturami.

Jsmo v kritickém období dějin politických, sociálních a hospodářských, v období přechodném, v němž dělnická třída projde neobyčejně přísnou zkouškou. Bude míti ohromnou moc ve svých rukou, s níž však musí zacházeti velmi opatrně a prozíravě. Na tom, jak v této zkoušce obstojí, bude záviseti, jdeme-li k vyššímu stupni civilisace nebo k úpadku, podobnému tomu, jenž postihl civilisaci řeckou a římskou. Sám věřím, že dělnictvo v této zkoušce obstojí.

FRANTIŠEK TÁUBER:

SPOTŘEBNÍ DRUŽSTVA V EKONOMII A DISTRIBUCI V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICĚ.

Československé hnutí družstevní, zvláště družstva spotřební, počíná se náležitě rozvíjeti a uplatňovati teprve v samostatném státě. Před světovou válkou byla naše spotřebitelská organisace poměrně slabou, jak tomu nasvědčují výsledky bilančních zpráv. Družstevnictví spotřebitelské dosti namáhavě postupovalo kupředu, ježto bylo nesnadno zbaviti vrstvy spotřebitelské předsudku, že se spotřební družstva neliší podstatně od obchodu soukromého. Nebyla také vhodná doba prokázati názornými příklady účelnost spotřebních družstev se zřetelem k jejich funkci v celkovém hospodářství.